Pedagoģiskā kompetence – cilvēkdrošības komponents

Aira Aija Krūmiņa

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Sabiedrības veselības un sociālās labklājības
fakultāte, Latvija*

Kopsavilkums

Cilvēki aizvien vairāk tiek pakļauti globalizācijas radītajām izpausmēm, kas uzliek papildu atbildību gan politikas veidotājiem, gan pašiem indivīdiem, radot un izvēloties individuālās drošumspējas palielināšanas stratēģijas [15]. Dažāda rakstura apdraudējumi, kas arvien pārveidojas un rodas no jauna, joprojām ir viens no mūsdienu pasauli un sabiedrību raksturojošiem fenomeniem [14]. Tieši tādēļ ikvienam sabiedrības loceklim (it sevišķi pedagogiem), kas strādā jaunās paaudzes izglītošanā, svarīgi būt informētam, kompetentam un sagatavotam apdraudējumiem, lai laikus spētu tos novērst.

Rakstā ir aplūkotas cilvēkdrošības konceptu (drošumspējas, drošības loku un drošības gādnieku) integrācijas iespējas un paņēmieni, kas var sekmēt drošas vides radīšanu un saglabāšanu izglītības iestādē gan audzēkņiem, gan pedagogiem. Vienlaikus publikācijā pamatota cilvēkdroša izglītības satura izstrādes nepieciešamība un sniegts ieskats dažu jau pedagoģiskajā praksē aprobētu mācību un metodisko materiālu saturā, kā arī analizēta situācija dažu (selektīvi izraudzītu) izglītības iestāžu darbībā, kas aptver izglītojamo drošības garantēšanu, iekšējo normatīvo dokumentu izstrādi un atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām. Konstatētais liecina, – lai gan ir ieguldīts liels darbs gan valsts, gan lokālā līmenī, joprojām aktuāla ir tieši skolotāju pedagoģiskās kompetences paaugstināšana jaunu, laikmetam atbilstīgu mācību metožu izvēlē, svarīgs ir papildu darbs ar ģimeni un izglītojamo vecākiem, kā arī izglītības iestādes vadības un uzraugošo institūciju konstruktīvs atbalsts.

Atslēgvārdi: cilvēkdrošība, pedagoģiskā kompetence, pedagoģiskā drošumspēja, drošības loki un drošības gādnieki izglītības iestādē, droša izglītības vide.

levads

Cilvēkdrošības koncepta pirmsākumi pasaulē meklējami pirms nedaudz vairāk kā diviem gadu desmitiem, kad 1994. gadā Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Attīstības programmas UNDP (*United Nations Development Programme*) Tautas attīstības pārskata ziņojumā akcentēta cilvēkdrošība, kura galvenokārt ir katra individa personīgās drošības, iekšējās un ārējās brīvības sajūta. Tā tika definēta kā brīvība no bailēm (*freedom from fear*) un brīvība no trūkuma (*freedom from want*). Nedaudz vēlāk konceptam pievienojās trešais aspekts – brīvība no aizvainojuma (*freedom from indignity*). Atbilstoši ziņojumā noteiktajam, draudus cilvēka drošībai var iedalīt septiņās kategorijās. Tie ir draudi, kas tā vai citādi ietekmē mūsu ekonomisko, politisko, pārtikas, veselības, vides, individuālo un kolektīvo – kopienas līmeņa drošību [19].

Latvijā kopš iestāšanās Eiropas Savienībā ir veikts mērķtiecīgs darbs cilvēkdrošības apdraudējumu identificēšanā dažādos līmeņos (pakāpēs), tostarp – sabiedriskās domas un situācijas izpētē, zinātniskos pētījumos, politikas plānošanā, izglītības stratēģijas izstrādē u. c. [9]. Tomēr jāatzīst, ka paveiktais disonē ar realitāti – “sāpīgo” ekonomisko pieredzi kā indivīda, tā valsts līmenī, iedzīvotāju diezgan ierobežoto veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, joprojām pastāvošo politisko nedrošību un nestabilitāti.

Bērnu tiesības būt drošām skolā ir noteiktas ANO Konvencijā par bērnu tiesībām, Bērnu tiesību aizsardzības likumā un Izglītības likuma 54. un 55. pantā. Savukārt jautājumi, kā nodrošināt izglītojamo drošību, kā rīkoties ārkārtas vai drošības apdraudējuma situācijā, ietverti Ministru kabineta noteikumos, izglītības standartos un atbilstīgi tiem izstrādātajos izglītības iestāžu iekšējos dokumentos. Kaut arī sākotnējās iemaņas, lai pasargātu sevi no potenciālā apdraudējuma, indivīds parasti apgūst ģimenē, nepieciešamās palīdzības un ģimenes atbalsta nodrošināšana kopumā – tā ir valsts, pašvaldību un izglītības iestāžu (līdz ar to arī pedagogu, kas īsteno izglītības programmu) kompetence.

Raksta mērķis – analizēt cilvēkdrošības regulējuma aktuālos aspektus vispārējās izglītības iestādēs, izvērtēt drošības pārkāpumu ierobežošanas un novēršanas iespējas izglītības iestādes vadītāja un darbinieku pedagoģiskās kompetences pilnveides kontekstā.

Materiāls un metodes – normatīvo aktu un to projektu analīze, cilvēkdrošības mācību un metodisko materiālu analīze, izglītības vadības un pedagoģiskās prakses analīze.

Cilvēkdrošības pamataspekti izglītības vidē

Ikviena sabiedrības locekļa individuālā drošība ir visas sabiedrības cilvēkdrošības garants. Tāpēc pamatota ir prasība, ka izglītības iestādes vadītājam un ikvienam pedagogam jāpaplašina profesionālā kompetence, iekļaujot savā redzeslokā jautājumus, kas zināmā mērā pārsniedz tiešos amata pienākumus; piemēram, veselības, sporta,

dzimumu līdztiesības un morāles aspektu apguves integrēšanu un to adekvātas izpratnes veidošanu jaunajai paaudzei.

Viena no trim Latvijas Nacionālā attīstības plāna (NAP) 2014.–2020. gadam prioritātēm ir “cilvēka drošumspējas” (*human securitability, a form of resilience*) stiprināšana. NAP ir teikts: “Cilvēks ar pietiekamu drošumspēju spēj rast attīstības un problēmu risinājumus ne tikai sev un tuvākajiem, bet arī pilnvērtīgi piedalīties sabiedrības dzīvē. Cilvēks ar nepietiekamu drošumspēju neprot saskatīt iespējas izaugsmei, jūtas apdraudēts, neuzticas citiem, neredz savu saikni ar valsti un neiesaistās tās dzīvē” [12]. Par drošumspējas stiprināšanu izglītības jomā šajā dokumentā norādīts, ka valsts un visas sabiedrības uzdevums ir veidot vidi, kas radītu drošības sajūtu jau bērnībā, vienlaikus garantējot iespējas attīstīt kompetences gan kvalitatīvā formālā izglītībā, gan arī ārpus formālās izglītības sistēmas visa mūža garumā, lai spētu saskatīt un atrast risinājumus jebkuros apstākļos.

Lai cilvēkdrošības pamataspektus – “.. justies pasargātam pret pēkšņām un sāpīgām pārmaiņām ikdienā, darbavietā, mājās vai apkaimē ..”, tostarp izglītības iestādē, “.. neciest hroniskus draudus, piemēram, no pastāvīga bada, slimībām un apspiestības ..” [11] – pēc iespējas veiksmīgāk integrētu izglītības vidē un saturā, ir būtiski izprast šādus cilvēkdrošības pamatjēdzienus: drošumspēja (*securitability*), drošības loki (*levels of security*), drošības gādnieki (*security providers*), drošumstratēģijas (*security strategies*).

Drošumspēja Latvijā pirmo reizi tika definēta kā indivīda spēja nenonākt nedrošā situācijā un nezaudēt drošību, bet, ja tas noticis, drošības sajūtu atkal atgūt [16]. I. Ījabs norāda, ka šī definīcija piešķir cilvēkdrošības jēdzienam nozīmīgu dimensiju – proti, indivīdam pašam piemītošu īpašību, no kuras klātesamības vai trūkuma ir atkarīgs viņa cilvēkdrošības līmenis [7]. Cilvēks ar augstu drošumspēju ir par sevi drošs, radošs cilvēks, spējīgs parūpēties par sevi un citiem, pielāgoties apstākļiem [12].

Pedagoģiskā drošumspēja cilvēkdrošības kontekstā jāsaprot kā izglītības iestādes vadītāja / pedagoga spēja (kompetence) pieņemt adekvātus lēmumus situācijās, kad tiek vai varētu tikt apdraudēta izglītojamo vai viņa paša personiskā drošība, un pēc iespējas īsākā laikā šīs situācijas novērst.

Drošības loki aptver indivīda (viena vai vairāku) savstarpējo attiecību līmeņus (pats, ģimene un tuvākās attiecības, kopiena, valsts vai starptautiskais līmenis), kuros pakāpeniski attīstās viņa / viņu drošumspēja [10]. Cilvēka dzīvi nosacīti var salīdzināt ar virzīšanos no vairāku koncentrisku riņķu centra uz ārpusi. Palielinoties drošībai jebkurā koncentriskajā joslā, palielinās arī drošības sajūta un spēja darboties nākamo līmeņu joslās. Nedrošība jebkurā līmenī var negatīvi izpausties arī pārējos līmeņos [16].

Drošības loki izglītības iestādē – to savstarpējo attiecību līmeņu kopums, kas sekmē savstarpējo komunikāciju un drošas izglītības vides izveidošanu, ietverot mērķtiecīgu izglītojošu darbu (individuālās pārrunas, audzināšanas stundas, vecāku sapulces, dažādas instruktāžas un apmācības izglītojamiem un darbiniekiem par to, kā rīkoties un izturēties konkrētās situācijās).

Drošības gādnieki (individuālā, sociālā vai politiskā statusā) [7] tiek definēti gan kā atsevišķi indivīdi (darbojas neatkarīgi un palaujas tikai uz sevi), gan kā konkrētas organizācijas vai institūcijas, kas palīdz radīt un uzturēt drošību. Ar sociāliem drošības gādniekiem saprotam tos drošības gādniekus, ko cilvēki veido kopīgi, labprātīgi apvienojoties organizācijās (piemēram, pašpalīdzības kases, atbalsta vai protesta biedrības u. tml.) bez tiešas politiskas iesaistes. Politiskie drošības gādnieki pārsvarā ir valsts institūcijas un darbojas likuma ietvaros, to pieņemtie lēmumi drošības nodrošināšanā ir saistoši gan indivīdiem, gan amatpersonām un sabiedrībai kopumā.

Drošības gādnieki izglītības iestādē – tādu savstarpējo attiecību organizācija un iekšējais regulējums, kas garantē drošas izglītības vides saglabāšanu:

- 1) indivīda (izglītojamā, pedagoga, darbinieka) drošas izturēšanās un ētiskas uzvedības modeļi;
- 2) visdažādākie, uz brīvprātības principiem un personīgo iniciatīvu balstītas organizācijas un pasākumi (piemēram, atbalsta grupas, dažādas biedrības un fondi, vecāku dežūras u. c.);
- 3) izglītības iestādes mērķtiecīga komunikācija ar pašvaldību un tiesībsargājošām institūcijām, drošu savstarpējo attiecību reglamentējošu un saskarsmi veicinošu normatīvo dokumentu izstrāde (izglītības iestādes nolikums, izglītības iestādes padomes reglaments, iekšējās kārtības un drošības noteikumi u. c.).

Drošumstratēģijas – apzināti indivīda (sabiedrības) plāni, kā novērst nedrošību un nedrošības sajūtu un, ja tas neizdodas, līdz minimumam samazināt nedrošības sekas un tikt nedrošībai pāri [10].

Drošumstratēģijas izglītības iestādē ilgtermiņā paplašina un attīsta cilvēkdrošības kvalitatīvo dimensiju, t. i., piemērota izglītības satura ar tam atbilstīgu laikmetīgu didaktisko nodrošinājumu izstrādāšanu; cilvēkdrošības jautājumu integrāciju izglītības programmu saturā; pedagogu izglītošanu un profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanu; pedagoģiskās kompetences paplašināšanu, apzinot esošās problēmas un identificējot potenciālos riskus nākotnē; atbalsta personāla un vecāku iesaistišanu drošības jautājumu (pārkāpumu) risināšanā, izglītojamo individuālās atbildības paaugstināšanu.

Cilvēkdroša izglītības satura nepieciešamība un izstrāde

Mūsdienās – zināšanu sabiedrībā – cilvēkdrošība jau iesakņojusies kā multi-sektorāla (daudzdimensionāla) parādība un kļuvusi par vispārpieņemtu atskaites punktu tālākiem pētījumiem vairākās jomās un nozarēs. Kā norāda Ž. Ozoliņa, “cilvēku pakļautība virknei globalizācijas radīto izpausmju uzliek papildu atbildību vienlaicīgi

gan politikas veidotājiem lokālā, nacionālā un starptautiskā līmenī, kuru lēmumu kvalitāte kļūst par drošības stiprināšanas līdzekļiem, gan pašiem indivīdiem, veidojot un izvēloties individuālās drošumspējas palielināšanas stratēģijas” [15]. Tāpat kā nav iespējams visaptverošs cilvēkdrošības definējums, nav iespējama arī absolūti identiska pieeja cilvēkdroša izglītības satura izstrādei, pārstrukturēšanai un jaunu kompetenču attīstīšanai. Tomēr pārmaiņas cilvēkdrošības jomā ir nepieciešamas, un izglītības saturā tās ienāk pakāpeniski.

Faktu, ka indivīda izglītības līmenis pozitīvā plāksnē korelē ne tikai ar viņa personīgās drošumspējas nostiprināšanos, bet vienlaikus liek viņam aktīvāk piedalīties arī sociālajā un sabiedrības dzīvē, apliecina regulāri informatīvi ziņojumi par pētījumiem, kas Rietumeiropas valstīs notiek jau kopš 2004. gada [3; 9]. Caurmērā Eiropā jaunākās paaudzes (25–34 gadi) izglītības līmenis ir augstāks nekā vecāku (35–44 gadi) cilvēku izglītības līmenis, tomēr vērojamas visai būtiskas atšķirības dažādos reģionos; piemēram, Dienvideiropas valstīs zems izglītības līmenis vecumā no 25 līdz 34 gadiem ir 43% iedzīvotāju, bet centrālajā Eiropā tas ir 20%, savukārt Skandināvijas valstīs – tikai 12% [9]. Tādēļ ir likumsakarīgi, ka arī Latvijas stratēģiskās attīstības plānošanas dokumentos atvēlēta vieta informācijai par rīcību, lai risinātu izglītībā identificētās problēmas. Šie jautājumi atspoguļoti arī Izglītības attīstības pamatnostādņēs: “Uz zināšanu sabiedrībā pieprasītām kompetencēm orientēta, radošumu, inovāciju un veselīgu dzīvesveidu veicinoša izglītības satura pilnveide” [4].

Jau 2006. gadā Latvijā ar Valsts jaunatnes iniciatīvu centra (VJIC) 22. novembra rīkojumu Nr. 69 ir apstiprināts metodiskais līdzeklis “Klases stundu programmas paraugs”, kura rekomendācijās un ieteikumos klašu audzinātājiem klases stundu organizēšanai un plānošanai izglītības iestādēs “drošība” aplūkota kā viena no sešām tematiskajām jomām [8]. Ar mērķi “veidot skolēnos izpratni par drošības jautājumu apguves nepieciešamību un ievērošanu ikdienā savas un citu drošības un veselības saglabāšanā” šajā programmā klašu grupām (1.–4. kl., 5.–6. kl., 7.–9. kl. un 10.–12. kl.) ir iekļautas tēmas par satiksmes drošību un drošību ekstremālās situācijās. Tie ir jautājumi, kā rīkoties dabas katastrofu (vētru, plūdu, negaisa u. c.) gadījumos (1.–4. kl.), atrodot sprādzienbīstamas vielas (5.–6. kl.); skolēniem jāzina, kas ir sertificēta pirotehnika, un jāprot sniegt pirmo palīdzību nelaimē nokļuvušajiem (7.–9. kl.), jāapzinās seksuālās vardarbības, cilvēku tirdzniecības un prostitūcijas riskus (10.–12. kl.) u. tml.

Atgriezenisko saiti ieguldītajam darbam parāda diagnosticējošo darbu rezultāti. Tie kopumā liecina, ka skolu jauniešiem ir nepieciešamās teorētiskās zināšanas par cilvēkdrošības apdraudējumu iespējamām sekām. Vienlaikus turpmākajā darbā būtu nepieciešama skolotāju pedagoģiskās kompetences pilnveide “.. par veselībai un drošībai labvēlīgu lēmumu pieņemšanu, sekmējot prasmi mācīt skolēniem pieņemt savai un līdzcilvēku fiziskajai, garīgajai un sociālajai veselībai un drošībai labvēlīgus lēmumus, izmantojot mūsdienīgas mācību metodes” [1]. Ir būtiski, lai skolā iegūtās teorētiskās zināšanas jauniešiem mācētu izmantot savā ikdienā. I. Bautre norāda, ka daļa atbilžu

liecina, ka jaunieši tomēr neapzinās personīgo atbildību, pieņemot lēmumus veselības un drošības jomā, tāpēc arī kavējas viņu turpmākajai dzīvei nepieciešamo atbilstošu paradumu veidošanās.

Latvijas nesenā pagātnē (2008. gadā) valdība uzdeva Izglītības un zinātnes ministrijai (IZM) izstrādāt civilās aizsardzības kursu skolām. Taču valsts budžeta konsolidācijas pasākumu dēļ 2008.–2011. gadā IZM rīcībā trūka resursu mācību kursa satura izstrādei un ieviešanai, tāpēc šo darbu atlika. 2013.–2014. gadā civilās aizsardzības kursa izstrāde tika aktualizēta, un IZM un Valsts izglītības satura centrā (VISC) vienlaikus ar izglītības attīstības pamatnostādņu 2014.–2020. gadam izstrādi organizēja darba grupu, kurā iekļāva pārstāvjus no Iekšlietu ministrijas, Labklājības ministrijas, Veselības ministrijas, Aizsardzības ministrijas, Rīgas Stradiņa universitātes, Valsts darba inspekcijas un Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas. Darba grupā tika nolemts mainīt civilās aizsardzības kursa nosaukumu uz “Cilvēkdrošība” [6].

Lai uzlabotu 4–11 gadu vecu bērnu izpratni par drošību un veselību, 2011. gadā Latvijā VISC speciālistu vadībā tika izstrādāts atbalsta materiāls (arī darba lapas) bērnu vecākiem un pedagogiem pirmsskolā un sākumizglītībā “Vesels un drošs – interaktīvi par veselības un cilvēkdrošības jautājumiem pirmsskolā un sākumskolā”, kurā iekļauts informācijas apkopojums par drošu un veselīgu uzvedību dažādās ikdienas situācijās, kā arī noteikta droša rīcība, lai nepieļautu negadījumus un sniegtu padomus, ja notikusi apdedzināšanās vai applaucēšanās, saindēšanās ar ikdienā izmantojamām ķīmiskām vielām, medikamentiem, alkoholu, gāzi, indīgiem augiem un sēnēm, savainojumus radījuši savvaļas un mājdzīvnieki u. tml., kā arī traumas gūtas aktīvās atpūtas laikā dabā – peldoties, lēkājot uz batuta, braucot ar velosipēdu vai skrituļojot. VISC tīmekļa vietnē <http://visc.gov.lv/> ir ievietota mācību spēle par cilvēkdrošības un veselības jautājumiem. Uzmanība tiek pievērsta gan zināšanu apguvei, gan dažādiem praktiskiem uzdevumiem, kas veido attieksmi, motivāciju un veicina bīstamo situāciju bērnu ikdienas dzīvē atpazīšanu [18].

Latvijā valsts (kā drošības gādnieka) atbalsts, t. sk. finansējums, tuvākajos gados tiek plānots izglītības satura pilnveidei un inovatīvu cilvēkdrošības mācību materiālu izstrādei gan pirmsskolas izglītībā un pamatzglītībā, gan vispārējā un profesionālajā vidējā izglītībā. Sociālo zinātņu jomā vispārējā izglītībā cilvēkdrošība ir ietverta līdzās citām inovatīvām kompetencēm, piemēram, uzņēmējspējai, veselīgam dzīvesveidam, finanšu pratībai un pilsoniskai izglītībai.

Jāatzīmē, ka tāda izglītības satura, kas atbilstīgā vecumā veicinātu integrētu veselības, sporta, dzimumu līdztiesības un morāles jautājumu apguvi, kā arī risku (atkarību, prostitūcijas, cilvēku tirdzniecības un fiktīvo laulību) apzināšanos un to novēršanas izpratni, izstrāde, aprobācija un mērķtiecīga īstenošana modernā mācību vidē ir nopietns izaicinājums pedagogu profesionalitātei. Taču tas palīdzētu izglītojamajam (arī pieaugušam) veiksmīgāk rast atbildes uz jautājumiem par cilvēkdrošību: “Cik droši es jūtos šodien? Cik droši es jūtos, domājot par rītdienu? Ko man darīt, ja es nejūtos droši?” [17]. Cilvēkdrošība ir atkarīga no daudziem faktoriem – ceļu, transporta un vides drošības, vecāku spējas pieskatīt bērnu, no pašu bērnu un pieaugušo uzvedības

un ieradumiem, labklājības līmeņa u. tml. [2]. Atbilstīgs metodiskais materiāls ļautu pedagogam neizjust brīvības trūkumu pašam un vienlaikus justies pārliecinātam, ka tas, ko dara, ir rezultatīvs un dos panākumus.

Par jebkurām pārmaiņām notiek diskusijas, un tās izsauc rezonansi sabiedrībā, piemēram, 2015. gada 6. februārī mācību kursa “Cilvēkdrošība” apstiprināšanas sanāksmē piedalījās arī biedrības “Asociācija “Ģimene”” pārstāvji. Viņi bažījās, ka jau sākumskolas klasēs paredzēts apgūt šādus tematus: “Dzimumu līdztiesība kā vienlīdzīgas iespējas”, “Atkarību izraisošo vielu profilakse”, “Garīgā veselība” (ņirgāšanās profilakse). Asociācijas pārstāvji sanāksmes laikā norādīja, ka gan IZM ziņojumā, gan izglītības attīstības pamatnostādnēs 2014.–2020. gadam jēdziens “cilvēkdrošība” tiek lietots atšķirīgi no starptautiskās prakses un pētījumiem par iedzīvotāju drošības avotiem, tāpēc kursa “Cilvēkdrošība” tēmas tikai daļēji atbilst iedzīvotāju vajadzībām un veikto pētījumu rezultātiem. “Sanāksmes laikā tika panākta vienošanās, ka kursa “Cilvēkdrošība” tēmu sadalījums pa vecumposmiem no ziņojuma tiek svītrots, un Ministru kabineta protokollēmumā tiks noteikts, ka kursa “Cilvēkdrošība” satura izstrādē jāiesaista ministrijas un NVO.” [13] Tomēr tika panākts konceptuāls lēmums visās vispārējās izglītības un profesionālās izglītības iestādēs ieviest mācību priekšmetu “Cilvēkdrošība” (“Civilā aizsardzība”) [6; 14] izglītības saturā.

Situācija izglītības iestādēs

Cilvēkdrošības jautājumiem ienākot izglītības vidē un saturā, izglītotāja pedagoģiskā kompetence paplašinās. Tās atbalstam nepieciešama atbilstīga, pārdomāta izglītības stratēģija un pretimnākšana valsts līmenī. Šobrīd drošības jautājumu apguve vispārējās izglītības iestādēs iekļauj vairākus atšķirīgus (ne vienmēr citam citu savstarpēji papildinošus) aspektus, t. sk. iepazīšanos ar izglītības iestādes nolikumu, iekšējās kārtības noteikumiem un drošības instrukcijām, kā arī klašu audzināšanas stundas, kurās galvenokārt tiek runāts arī par izglītojamo drošību un uzvedību. Izpētīts, ka “par kultūras un audzināšanas pasākumiem vispārējās izglītības iestādēs un izglītojamo un vecāku iesaisti vispārējās izglītības iestādes pārvaldīšanā”, attiecīgi 25% un 22% no kopējā audzināšanas stundu apjoma tiek veltītas drošības un uzvedības jautājumiem [14]. Drošības jautājumi ir ietverti atsevišķu mācību priekšmetu saturā un īstenojas konkrētu gadījumu, problēmu un konfliktsituāciju risināšanā. Tomēr statistikas dati [5] rāda, ka drošības jautājumi jau vairāku gadu garumā nemainīgi ir 1. vietā arī izglītības kvalitāti uzraugošo un kontrolējošo iestāžu saņemtajos privātpersonu iesniegumos.

To apstiprina Latvijā 2014. gadā īstenots pētījums [5], kurā tika vērtēta bērnu drošības uzraudzība mācību iestādēs. Izmantojot šim nolūkam speciāli izstrādātu izvērtējuma anketu “Izglītojamo tiesību nodrošināšanas uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos izvērtējums”, kas kopā ar skolu atbildīgajām personām (direktoru, viņa vietniekiem) tika aizpildīta

gadījumos, ja pēc saņemtā iesnieguma par iespējamiem normatīvo aktu pārkāpumiem (ne tikai drošības jautājumos, bet arī citās jomās) Izglītības kvalitātes valsts dienests (IKVD) veica pārbaudi. Apkopojot rezultātus pēc 115 vispārizglītojošo un profesionālo izglītības iestāžu darbības izvērtējuma (jāpiezīmē, ka tika apsekotas tās skolas, par kurām IKVD bija saņemti privātpersonu iesniegumi par iespējamiem normatīvo aktu pārkāpumiem arī ar izglītojamo drošību nesaistītos jautājumos), tika secināts, ka atbilstīgi Ministru kabineta 2009. gada 24. novembra noteikumos Nr. 1338 “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos” noteiktajam regulējumam, gandrīz visās mācību iestādēs reizi gadā tiek saņemts Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta un Veselības inspekcijas atziņums par atbilstību ugunsdrošības un higiēnas prasībām, par drošību tiek plānoti un organizēti pasākumi izglītojamajiem, ir noteikti atbildīgie pedagogi izglītības iestādes organizētajos pasākumos, notiek audzēkņu un viņu vecāku iepazīstināšana ar iekšējās kārtības un drošības noteikumiem. Vienlaikus tika konstatētas arī nepilnības iekšējo normatīvo dokumentu izstrādē, tostarp – dokumentos nebija ievērotas skolēnu vecumposmu īpatnības, nebija noteikta secīga darbība, kā rīkoties, ja izglītojamais vai pedagogs saskata draudus sev cita izglītojamā rīcībā. Dažkārt konstatēts, ka skolas iekšējās kārtības noteikumi neparedzēja aizliegumu izglītības iestādē un tās teritorijā iegādāties, lietot, glabāt un realizēt psihotropās vielas, gāzes baloniņus, gāzes pistoles, šaujamieročus un aukstos ieročus, kā arī skolas telpās redzamā vietā nebija izvietots evakuācijas plāns [5].

Jāatzīst, ka cilvēkdrošības noteikumu pārkāpumi izglītības iestādēs pastāv, kaut arī veikti daudzi pasākumi. Apdraudējumu veido gan t. s. “cilvēciskais faktors” (situācijas, ka draudus skolēna drošībai ar savu izturēšanos (agresivitāti) rada cits izglītojamais), gan ārējie faktori – nesakārtota mācību iestādes vide, t. i., drošības noteikumu pārkāpumi, piemēram, sporta laukumā (nepiemērots segums, slidenas kāpnes), laikus nenovērsti ēkas tehniskie bojājumi, drošības noteikumu neievērošana izklaides vai sporta pasākumu laikā, arī nekvalitatīvi veikts remonts vai remontdarbi, kas notiek audzēkņu klātbūtnē, izglītības iestādes darbības uzsākšana bez būvatļaujas saņemšanas u. c. Cēloņi katrā gadījumā ir citi, taču atbildība viena – iestādes vadītājs, viņa pedagoģiskajai kompetencei jābūt pietiekamai, lai pamanītu, novērstu, noteiktu kārtību un līdzatbildīgo personu (pedagogu, darbinieku) pienākumus, pieņemtu situācijai atbilstīgu lēmumu un rīkotos.

Par negadījumiem visbiežāk uztraucas un ziņo skolēnu vecāki. Sabiedrība par iespējamiem un / vai reāliem cilvēkdrošības pārkāpumiem lielākoties uzzina ar mediju palīdzību, t. i., *post factum*. Izglītības iestāžu vadītāji izvairās šādas situācijas / gadījumus publiskot, tāpēc zināmā mērā ierobežo atbildīgo personu pedagoģiskās kompetences attīstīšanos. Tādējādi drošumstratēģijas, kaut arī dokumentāri apstiprinātas, praksē tiek ievērotas tikai daļēji. Savukārt ieteikumi izmaiņām normatīvajos aktos no uztraucošo institūciju puses lielākoties palīdz novērst sekas, bet neļauj atvairīt cēloņus.

Pedagoģiskā kompetence cilvēkdrošības īstenošanā praksē

Cilvēkdroša izglītības satura īstenošana visai atšķirīgas un problemātiskas ģimeņu ekonomiskās situācijas, darbaspēka mobilitātes, arī visai augsta bezdarba apstākļos, kā arī situācijā, ka objektīvu iemeslu dēļ (transnacionāla ģimene, finansiālās grūtībās nonākusi ģimene, nelaimes gadījuma skarta ģimene u. c.) vecāki nespēj pietiekami rūpēties par saviem bērniem un būt ar viņiem kopā, – tas viss ir tikai neliela daļa no pedagoģiskās kompetences, kas nepieciešama skolotājam, lai praktiski nodrošinātu cilvēkdrošību skolas vidē. Diemžēl šobrīd diezgan bieži saskaramies ar piemēriem un situācijām, pēc kuru izvērtēšanas tiek atzīts / secināts, ka kāda izglītības iestāde (konkrētais pedagogs, atbildīgās personas) nav pratusi izvērtēt situācijas nopietnību un nodrošināt audzēkņa drošību.

Saskarsme ikdienā, situācijas pārzināšana, problēmrisināšanas prasmes, spēja izvēlēties un lemt, kā vislabāk palīdzēt konkrētā brīdī, kā katram pašam izdarīt mērķtiecīgu izvēli savas drošības labā – tās ir tikai dažas īpašības un kompetences, kas nepieciešamas pedagogam, lai indivīdam parādītu un saīsinātu ceļu no personīgās nedrošības un zemas drošumspējas skolas vidē līdz visaptverošai sociālai cilvēkdrošībai sabiedrībā un vidē, kurā dzīvojam.

Secinājumi

1. Likumsakarīga ir cilvēkdrošības jautājumu aktualizācijas (t. i., atsevišķa mācību priekšmeta "Cilvēkdrošība"), iekļaušanas nepieciešamība vispārizglītojošo un profesionālo izglītības iestāžu mācību saturā.
2. Nepieciešama ir tādu drošības un iekšējās kārtības jautājumus reglamentējošu normu un kārtību iedzīvināšana praksē, lai precīzi noteiktu izglītības iestādes vadītāja, pedagoga, atbalsta personāla un izglītojamo secīgu rīcību gadījumos, ja izglītības iestādē vai tās teritorijā tiek konstatēti cilvēkdrošības normu apdraudējumi.
3. Būtiska ir mūsdienīga cilvēkdrošības jautājumu apguves metodiskā kompleksa izstrāde (t. sk. mācību materiālu, metodisko palīg līdzekļu), vajadzīgs arī ieinteresēts un kompetents pedagoģiskais personāls, kas pedagoģiskās drošumspējas ietvaros ļautu iedzīvināt praksē drošumstratēģijas un paaugstinātu izglītojamo un viņu vecāku līdzatbildību kopējās drošības garantēšanā.
4. Pedagoģiskās kompetences, kas ir cilvēkdrošības komponents, paplašināšana ir jāiekļauj pedagogu izglītības un tālākizglītības saturā, vienlaikus akcentējot tās loģisku un praktisku nepieciešamību / pielietojamību, nevis tikai noteiktu jautājumu apguvi teorētiskā līmenī.

Pedagogical Competence as a Component of Human Security

Abstract

The article deals with the concept of human security as securitability, levels of security and security providers' interpretation and integration capabilities, types and methods in education, which would contribute to the creation of a secure environment in education for both pupils and teachers. At the same time publication based of human security curriculum development needs and provides a snapshot of some pedagogical practice already approbated training and methodological material content, as well as analysis of the situation of individual (selectively chosen) educational activities on ensuring the safety of pupils, the development of internal regulations and compliance with statutory requirements. Findings show that, despite the very serious efforts at the national and local level, there is an ongoing direct teacher competence enhancement, new, age appropriate choice of teaching methods, in addition to work with the parents of pupils, as well as the constructive support from both the educational institution's management and controlling institutions.

Keywords: human security, pedagogical competence, pedagogical securitability, levels of security and security providers in educational institution, security strategies.

Literatūra un avoti

1. Bautre, I. *Diagnosticējošā darba par cilvēkdrošības jautājumiem vispārējā vidējā (10. klase) un profesionālā izglītībā (1. kurss) izvērtējums*. 2013, 1.–25. lpp. Iegūts no: http://visc.gov.lv/visc/dokumenti/petijumi/2013_diagnostika_10klase_drosiba.pdf [sk. 12.06.2015.].
2. Broka, A., Kūle, L., Kūla, E. *Sociālā cilvēkdrošība: bērni un ģimenes ar bērniem Latvijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 26.–28. lpp. Iegūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/sociala-drosiba_gimene.pdf [sk. 15.04.2015.].
3. Burgess, J. P. et al. *Promoting human security: ethical, normative and educational frameworks in Western Europe*. Paris: UNESCO, 2007. Iegūts no: <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001511/151144e.pdf> [sk. 15.04.2015.].
4. *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam*. Iegūts no: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=266406> [sk. 15.04.2015.].
5. *Izglītības kvalitātes valsts dienesta 2014. gada publiskais pārskats*. Iegūts no: <http://ikvd.gov.lv/gada-publiskie-parskati.html> [sk.12.06.2015.].
6. *IZM Informatīvs ziņojums par civilās aizsardzības kursa izmaksām, ieviešanas grafiku vispārējās izglītības iestādēs un profesionālās izglītības iestādēs*, 30.09.2014. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40324953> [sk. 15.04.2015.].
7. Ījabs, I. Risks un drošumspēja: sociālā teorija un Latvijas perspektīva. No: *Cilvēkdrošība Latvijā un pasaulē: no idejas līdz praksei*. Ž. Ozoliņas red. 2012, 73.–118. lpp. Iegūts no: http://www.gabrielekoehler.net/Data/Sites/1/userfiles/cilvekdrosiba_labots-2.pdf [sk. 15.04.2015.].

8. *Klases stundu programmas paraugs*. 2006, 27.–30. lpp. Iegūts no: http://visc.gov.lv/audzinasana/metmat/audz_vjic_rik69.pdf [sk.12.06.2015.].
9. Koehler, G., Gasper, D., Jolly, R., Simane, M. *Human security and the next generation of comprehensive human development goals*. IDS (Institute of Developmental Studies), 2012, pp. 11–19. Iegūts no: <http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/HumanSecurityFinal.pdf> [sk.12.06.2015.].
10. LAPAS. *Cilvēkdrošības pamatjēdzieni*. Iegūts no: <http://lapas.lv/lv/attistibas-politika/attistibas-sadarbiba/temas/cilvekdrosiba/cilvekdrosibas-pamatjedzieni/> [sk. 15.04.2015.].
11. LAPAS – Latvijas attīstība platformas sadarbībai. *Cilvēkdrošība*. Iegūts no: <http://lapas.lv/lv/attistibas-politika/attistibas-sadarbiba/temas/cilvekdrosiba/> [sk. 15.04.2015.].
12. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam*. Iegūts no: http://www.varam.gov.lv/lat/pol/ppd/ilgtsp_att/?doc=13858 [sk.12.06.2015.].
13. *Mācību kursa “Cilvēkdrošība” saskaņošanas sanāksme*. Asociācija “Ģimene”. Iegūts no: <http://asociacijagimene.lv/macibu-kursa-cilvekdrosiba-saskanosanas-sanaksme-2015-gada-6-februari/> [sk. 15.04.2015.].
14. Mihailovs, I. J. Drošības jautājumu apguve vispārējās izglītības iestādēs Latvijas Republikā: pašreizējais stāvoklis un attīstības iespējas. *Starptautiska zinātniski praktiska konference “Drošības nostiprināšanas aktuālās problēmas: politiskie, sociālie, tiesiskie aspekti”*. 2015, 76.–77. lpp. Iegūts no: http://www.rsu.lv/images/stories/dokumenti/bukleti/drosibas_nostiprinasana_konf_tezes_apr2015.pdf
15. Ozoliņa, Ž. Cilvēkdrošība: vai iespējams visaptverošs definējums? *Cilvēkdrošība Latvijā un pasaulē: no idejas līdz praksei*. Ž. Ozoliņas red. 2012, 15.–59. lpp. Iegūts no: http://www.gabrielekoehler.net/Data/Sites/1/userfiles/cilvekdrosiba_labots-2.pdf [sk.12.06.2015.].
16. UNDP Latvija. *Pārskats par tautas attīstību 2002/2003*. Cilvēkdrošība. Iegūts no: <http://providus.lv/article/latvija-parskats-par-tautas-attistibu-2002-2003-cilvekdrosiba> [sk. 15.04.2015.].
17. Vaivare, I. Cilvēkdrošības koncepcijas ieviešana kopienu līmenī, tajā skaitā nevalstiskajās organizācijās. Projekta *Ilgtspējīgas pilsoniskās sabiedrības attīstības atbalsta un monitoringa sistēmas pilnveidošana* materiāli. Sabiedrības integrācijas fonds, 2014, 4.–16. lpp. Iegūts no: http://www.creativeideas.lv/f/Kopsavilkums_LV.pdf [sk.12.06.2015.].
18. *Vesels un drošs – interaktīvi par veselības un cilvēkdrošības jautājumiem pirmskolā un sākumskolā*. Iegūts no: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/metmat/vesels_un_dross/index.html [sk.12.06.2015.].
19. *What is Human Security?* Iegūts no: http://www.iidh.ed.cr/multic/default_12.aspx?contentid=ea75e2b1-9265-4296-9d8c-3391de83fb42&Portal=IIDHSeguridadEN [sk. 15.04.2015.].